

TÜRK DİLİNDE EDAT KAYNAKLI BİR EK

Kasiyet MOLGAJDAROV*

Aktaran: Mehmet Yasin KAYA**

Özet:

Bu çalışmada Eski Türkçe döneminden beri takip edilen –ru/-rü yapısının, genel kanının aksine aslında bir ek değil; edat olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Pek çok araştırmacının eserinde adı geçen bu yapı, ya zarf yapan bir ek ya da yönelme hâli eki olarak ele alınmıştır; ancak Orhun-Yenisey yazıtlarından beri bu yapının bir son çekim edatı olarak özellikle yönelme işleviyle görev aldığı bir takım bilimsel veriler ışığında ortaya koyulacaktır.

Anahtar kelimeler: edat, yönelme hâli, Eski Türkçe, Kazakça.

Abstract:

In this study, it is tried to be proved that the –ru/-rü morpheme, which has been followed since the Old Turkic period and regarded as a suffix is actually a postposition. This morpheme, which was investigated in many studies is seen as a suffix making adverb or dative case. However; it will be also illuminated with scientific documents that the –ru/-rü morpheme was used as directive case Orhun-Yenisey Monuments since.

Key words: postposition, dative case, Old Turkic, Kazakh.

Türk dilleri ve lehçelerinin dünya dilleri ile sıkı iletişim içinde geliştiğini, tarihinin çok eskiye dayandığını dil verileri ortaya koymaktadır. Yeryüzünde dil kullanılmadan yazılan tarih ya da tarihî olmayan dil ve halk yoktur. Bu nedenle Kazakçanın kendine has özelliklerini tanımak için yüzyıllar içinde gelişen Kazak dilinin tarihi üzerine dikkatlice durmamız gerekir. Yüzyıllar boyunca değerli ve güçlü olarak bilinen eski runik harfli Türk abidelerinin pek çok araştırmacıyı günümüzde kendine çektiği ve

* Doç. Dr., Kökşetav Üniversitesi

** Araş. Gör., Ege Üniversitesi

ilgilendirdiği açıkça bilinmektedir. Bunun neticesinde abideler çok çeşitli yönlerden araştırma konusu edilmiştir. Genelde dilin yönlerini tanımak için ilk bakışta, günümüzde oldukça değişmiş sözlerin dış görünüşü ile anlamını eski sözlerin belirsiz birer gölgesi olarak kabul ederiz. Özellikle eski sözlerin anlamlarını ve yapılarını karşılaştırdığımızda bu önümüze serilmektedir. Ancak tek bir dilin verileriyle dilin gerçek tarihini veya özel bir sözün kökenini belirlemede her zaman doğru sonuç alamayacağımızı aklımızda tutmalıyız. Bu yüzden eski dildeki sözlerin tarihini araştırdığımızda tek dilin çerçevesinde değil genel dilin çerçevesinde incelememiz gerekir. Bunun nedeni, eski tarihlerde yaşayan halkların dilleri ile günümüze kadar ulaşan yazma eserlerin henüz açılmayan sayfalarının belirgin olmamasıdır. Eski dilin zorluğu da buradadır. Buna örnek olarak eski dildeki bir edat hakkında bütün yönleriyle yapılan bilimsel araştırmamızın sonuçlarını paylaşmak istiyoruz.

Dil biliminde edatların önceleri tam bir leksikolojik anlamı olan sözlerden geliştiği bilinmektedir; ancak A. D. Şukurov, Türk lehçelerindeki edatların etimolojisini araştırma denemesinden bu yana üç yüz yıldan fazla zaman geçse de çeşitli bakış açılarının olduğunu, tek görüşün savunulmadığını belirtmektedir (Şukurov 1990: 249). Örneğin; N. Y. Marr, M. Balakayev gibi bilim adamları edatların kökenini anatomik isimlerle ilişkilendirmişse de (yardımcı sözlerle ilgili olsa gerek), çoğunluğu isim ve fiil köklerine çeşitli eklerin getirilmesiyle oluştuğunu savunmaktadır. Öncelikle genel edatlaşma sürecinin yapılaş ve gerçekleşme yollarını A. Iskakov'un fikriyle ele alalım:

“İlk olarak müstakil sözlerin genel leksikolojik anlamlarının belirsizleşerek semantik özgürlüğünden ayrılıp gramerlik şekillere sahip olmasıdır. Yani asemantikleşme yoluyla gelişmiştir. İkinci olarak müstakil sözlerin her türlü gramer göstergeleri kendisinin bölünmeyen parçası olarak içeriğine alınıp o şekilde eskimesidir. Yani şekil bozulması yoluyla gelişmiştir. Üçüncü olarak müstakil söz grubundan bazı sözlerin birer birer yardımcı sözler grubuna dönüşmesi ve onların cümlede ayrı bir öge olarak görev alamaması, her zaman, mutlaka bir sözle birleşerek birleşik ögeler içeriğinde kullanılmasıdır. Yani işlevsiz kalma yoluyla gelişmesidir.” (Iskakaov 1991: 382).

Böylece eski Türk dilindeki edatlar (yukarıda gösterdiğimiz üç türlü yolun sonucunda) Hun devrinde yayılma süreci temelinde oluşmaya başlamışsa da, Altay devrinde fonetik ayrılmalara uğramıştır. B. Sağındukulu, *Kazak tili leksikası damuvınıñ etimologiyalık negizderi* (Kazak dili söz varlığı gelişiminin etimolojik temelleri) adlı eserinde kelime kökünün eke, sözden edata, edattan eke ne şekilde değişeceğini bununla beraber söz varlığının soyutlaşıp, gramerlik işleve nasıl ulaşacağını göstermiştir. B. M. Yunusaliyev şöyle demektedir: “Ölü kökler iz bırakmadan kaybolmaz; onlar sadece müstakil söz varlığından ayrılır. Bu sözler, ses kaynakları yeniden yapılmış sözlerin içeriğinde olduğu gibi veya değişerek hayatına devam eder.” (Yunusaliyev 1959: 320). Bunlardan yola çıkarak eski runik harfli Türk abidelerindeki edatların etimolojisi özel olarak araştırılmaktadır. Onların tamamı üzerinde durmadan biz sadece tartışmalı veya derinlerde kalmış eski runik harfli Türk abidelerindeki -ru/ -rü yapısıyla ilgili ilmî etimoloji araştırmamızı paylaşalım. -ru/ -rü yapısı eski runik harfli Türk abidelerinin dilinde edatlar grubunda yer almamıştır. Bu söz birliği yardımcı

söz olarak Türkologların dikkatinden kaçmıştır. Orhun, Yenisey abidelerindeki için, sayu, kisre, tegi vb. edatlar gibi -ru/ -rü yapısı da edat görevini yapmıştır. Ancak araştırmacılar bunu ek olarak belirtmiş, edat olarak kabul etmemiştir. Örneğin; A. Ablakov, S. İsayev, E. Ağımanov tarafından yazılan bir incelemede şöyle denilmektedir: “-ru/ -rü yapısı eski yönelme hâlinin eki mi yoksa zarf yapan bir ek mi?” diye sormuşlar ve “ancak tek türlü olması mümkündür” demişlerdir (Ablakov vd. 1997: 320). Daha sonra E. Ağımanov, “Kazak tiliniñ tarihi sintaksisi” (Kazak dilinin tarihi cümle bilgisi) adlı eserinde bu yapıyı sadece ek grubunda belirtmiş ve A. Esenkulov, G. Ramstedt, V. Kotviç’in görüşleri gibi – ğaru/-gerü, -ğaru/-kerü birleşik şekillerin – ğa yönelme hâli ve –ru yön eki şekli diye ayırıp, gramer özelliklerini göstermiştir (Esenkulov 1976: 240). Bunlarla beraber S. Malov, A. Kononov, V. Radlov vb. Türkologlar sözünü ettiğimiz yapıyı yönelme hâlinin eki olarak belirtmişlerdir. V. Vinogradov; “Anlamı farklı her türlü kategoriden türetilen sözdür.” (Vinogradov 1975: 558) demiştir. M. Balakayev –ğarı / -keri yapılarının kökenini “kar” sözüyle ilişkilendirip, Moğol ve bazı Türk lehçelerindeki “kol” anlamında kullanılan söz olduğunu belirtmiştir (Balakayev 1941: 32). Bu görüş N. Katanov’un görüşüyle denk düşmektedir. Aslında dilde isim durum eki iki kez üst üste eklenemez. Bu durum eklemeli dillerin yapısına da aykırıdır. Elbette, eğer iki yapının ilki esas anlamından ayrıldığında yani yeni bir anlam kazandığında gramerlik yapının eklendiğine şüphe edemeyiz. Burada aksine (ğa-ru) ilk – ğa yapısı eski Türk dilinde de şimdiki Kazakçada da yönelme hâli ekinin işleviyle ek olarak kullanılmaktadır. İşte ikinci –ru/ -rü yapısı Kazakçanın ekler grubunda yer almamaktadır. Genel olarak eski şekilden sonra yeni şeklin eklenmesi kuralıdır. Ancak bu iki şekil de eski Türk dilinde kullanılmıştır. Bu yüzden yönelme hâlinin birleşik eki olamaz. Biz eski Türk dilindeki bulunma hâlinin yerini alan ve yer zarfını bildiren –ra/-re yapısını –karu/ -kerü’deki –ru/ -rü yapısıyla karıştırıyor gibiyiz. Örneğin: *üzre teñri asra yer yarılkağu için ... (Gökte (üstte) Tanrı altta (yerde) yer buyurduğu için..)* (BK. 10). *Ebi on kün öñre ürkip barmış. (Evi (obası) on gün önce korkup kaçmış.)* (MÇ. 31). Örneklerden gördüğümüz gibi *asra*, *öñre* bunun gibi *taşra*, *içre*, *üzre* kelimeleri özleri de –ra/ -re yapılarıyla zarf grubuna değişmiştir. M. Tomanov, eserinde XI – XII. yüzyıllarda adı geçen yapının söz değiştirici yapısını kaybetmeye yüz tuttuğunu ve sınırlı sayıdaki zarflık kelimelerin arasında sadece “ölü” ek gibi görüldüğünü belirtmiştir. Bununla beraber sonraki devre ait *Codex Cumanicus* adlı sözlükte ve Altın Orda eserlerinde “ölü” ek olarak bilindiğini belirtmiş ve A. M. Şçerbak ile E. Nadjip’in görüşlerine katılıp, kullanımdan kalkmış eklerin arasında yer vermiştir (Tomanov 1988: 264). Orhun abidelerini ilk araştıran bilim adamlarının –karu/-kerü eklerini yönelme hâlinin birleşik eki diye değerlendirmesini bir tarafa bırakırsak, genel olarak eski ve bugünkü dilimizde sınırlı zarflardan (ilgeri, işkeri, sırtkarı, jo ğarı) başka sözler türetilmemiştir. Bu yapılar ne birleşik ek ne de yönelme hâlinin ekidir. Çünkü bunun gibi birleşik ekler bugünkü Türk lehçelerinin yapım ekleri veya çekim ekleri arasında görünmüyor. Bu konuyla ilgili S. Amanjolov’un bir eserinden örnek verelim. Amanjolov şöyle diyor: “*Kutadgu Bilig* eserinde (XI. yüzyıl) – ğaru/-karu yapısında yönelme hâli yoktur. O eserde “o ğan” sözü “añar”, “bu ğan” sözü “muñar” diye yazılmıştır. XIV. yüzyılın başlarında yazılan *Codex Cumanicus*’ta “kelmekke” sözü “kelmege”, “ma ğan” sözü “maa, mana” diye yazılmıştır. Yani *Kutad ğu*

Bilig'le aynıdır.” (Amanjolov 1964: 36). M. Kaşgarî'nin *Dîvânü Lugati't -Türk* adlı sözlüğünde (tegre, şupra, sı ğra, küsri vb.) -ra/-re, -rı/-ri ekleriyle ilgili sözler sıkça karşımıza çıkmaktadır, aksine -karu/ - ğaru; -kerü/-gerü'yle ilgili birleşik eklerden yapılmış türemiş sözler görünmemektedir (Egevbay 1997-1998: I-III. c). Kısacası, ilk başta -karu/ -kerü yapısını birleşik bir ektir diye kabul etmeden önce, asıl -ru/-rü yapısını ele alıp, bunun yönelme hâli ekini almış bir sözden sonra birleşen, yönelme anlamlı bir edat olarak kabul edilmesi daha uygundur. Genel olarak -ru/-rü yapısının bağımsız bir edat olduğuna dair şu veriler mevcuttur.

a) İsim hâl kategorisinin şekilleri kelimenin köküne üst üste iki kez eklenmez ve eski Türk dilinde yönelme hâli ekinin diğer eklerle nazaran daimi olduğu görülmektedir. Örneğin: “Tüpütke kiçig tegmedim” (Tibet'e ulaşmama az kaldı) (KT. k 3). “Kün to ğsı ğka” (Gün doğuşuna), “Yazıka tegi” (Ovaya kadar) vb.

b) Eski dil abidelerinde bazı edatların arasına sözlere birbirinden ayırırken koyulan noktalama işareti (:) koyulmamıştır. Örneğin: *ortusñaru, yirsayu, kuru ğaru, ebiñerü, tüğültün* gibi. Ancak *tüğül, sayu* sözlere noktalama işareti olmadan yazılsa da edat olarak tanınmış, -ru/-rü ise ek olarak görev almıştır. Bunun nedeni ilk olarak eş sesli bir ekin olması (öñre, üzre, içre, asra, keri, beri vb.). İkinci olarak da gramer anlamlarının ortak olması gösterilebilir.

c) -ru/-rü yapısı yönelme hâli ve iyelik ekinden sonra gelirse, kesin olarak “karay” (doğru) edat görevini yapar. Örneğin: “*ebge rü – eve doğru*”, *o ğuz ğa ru – Oğuz'a doğru*”, “*baña ru – bana doğru*”, “*tebesiñe rü – devesine doğru*”, “*uyasıña ru – yuvasına doğru*.”

ç) Altay dil ailesine ait akraba Moğol ve Türk dillerini karşılaştırdığımızda Moğolcadaki -ru/-rü yapıları, *karay* “doğru” edatının yerine geçmektedir. Örneğin: “ger ruu – eve doğru”, “uul uruu – dağa doğru” (Bazılhan 1984: 807-886). Yön bildiren *taman* “doğru” sözü de sözlükte -ruu/ -rüü şeklinde verilmiştir. Bunun gibi Buryat dilinde de -ru/-rü yapısının tek başına kullanımı hakkında şöyle denilmiştir. “İsim hâliyle son ek arasındaki ayırt edici sınırı belirlemek bazen zordur, örneğin, krş. uhanda oroo ve uha uruu oroo ‘suya daldılar’ ve ‘suya battılar’. Bu durumda anlamı uru (veya ruu) son eki olarak kabul etmek uygundur.” (Grammatika buryatskogo... 1962: 302).

d) -r sesi -ru/-rü (a, e, i) edatının oluşmasına neden olan önemli bir unsurdur. Bunu belirtmemizin sebebi benzer verilerin bununla ilgisinin açık olmasıdır. “*Eski Çin yazısında güneş işareti yatay çizgiyle- birimle değişen noktayı içermiştir.*” (Prostor 1988: 2). Burada -ra/-re'nin ilk başta güneş anlamındaki bağımsız bir söz olduğu anlaşılıyor. K. Ömireliyev'e göre: “*Eskiden insanlar dünyanın simetrik bir yapıda olduğu görüşünü kabul etmiştir. Onlar dünyanın tam ortasında duruyoruz diye düşünüp, dünyayı ikiye ayırmışlar.*” (Ömireliyev 1985: 128). Bunun -ru/-rü ile ilgisini açıklayacak olursak, yer aracılığıyla mekânı, güneş aracılığıyla da yönü göstermişlerdir. B. A. Serebrennikov ve N. Gadjiyeva'nın beraber yazdıkları eserde yön anlamındaki yönelme hâli -ra/-râ, -rı/-ri yapısıyla ilgili görüş belirtilmiştir. “*-ra ve -rı şekillerindeki -r sesi yön hâli -r'nin göstergesi olması göz ardı edilmemelidir. Bazı*

güneydoğu Türk lehçelerinde -r ile biten son ekler vardır. Örneğin; Hak. “ço ğar” (yukarı), “a ğar” (oraya), Tuv. “uur” (karşı), “çedir” (kadar), “beer” (buraya). Bu şekil yönelme isim hâli -ga/-ge ile birleşebilir, bu birleşmenin özellikle sonucunda Eski Türkçe yazılı anıtlarda ortaya konulan -garı/-geri yönelme halinin karmaşık bir şekli oluşmaktadır: uy ğur – ğaru “uygura”, ya ğı- ğaru “düşmana”. (Serebrennikov 1986: 302). Bunu “beri” ve “keri” sözlerinin oluşması üzerinde gösterecek olursak şöyledir. “bul jer = bu jer = bu er = ber = br; ke (keyin “sonra”, sırtkı “dışarı”, artkı jak “arka taraf” anlamında) jer=ke=er=ker=k-r. Buradan eski Türk dilindeki yön bildiren -ru/-rü şekillerinin kökeninin -r sesi olduğunu anlamak mümkündür.

e) -karu/-kerü yapılarını fillin -kalı/-keli zarf fiil yapılarıyla kökteş olarak göremeyiz. Bu iki şekilde eski Türk abidelerinde kullanılmıştır. Örneğin: Ol sub kodı bardumız, sana ğalı tüşirtimiz (Ton. 27) “O su boyunca yürüdük, saymak için durduk”. “Türk budun olur ğalı türk ka ğan olur ğalı (Ton.18) “Türk halkı oturalı, Türk kağanı oturalı” Balıkda maña uqçalı kelti (BK. 28) “Balık şehriden bana bağlı olmaya geldi”

f) T. Talipov araştırmasında “ra” şeklinin oluşmasıyla ilgili birçok bilim adamının görüşlerini göstermiştir. G. Sadvakasov *Yazık uygurov Ferganskoy dolini* adlı eserinde -ra şeklinin çıkış tarihi ve kullanılışı sıradır demiştir. O. Betling “yär” sözünden türediğini belirtmişse de, V. Radlov J. Deny’nin görüşünü savunarak “ara” (ra) sözünden çıktığını belirtmiştir. M. Levitskiy “-ra/-ru/-rü/-ri” fonetik varyantlarını göstermiştir. V. Bang bu şekli direktif olarak göstermiştir. V. Kotviç Mançur dilindeki -ri ekiyle karşılaştırmıştır. A. Gabain Moğolcadaki -ra lokatifiyle ilişkilendirip, -karu/-kerü yapılarının yön anlamını bildirdiğini göstermiş ve -ra/-ru yapılarının mekân ve yön ifade ettiğini ve özelliklerini açıklamıştır (Gabain 1988: 313). Maytejim -karu/-garu yapısını donuklaşmış zarf şekline dönüştüren bir ek diye tanımlamıştır. Örneğin: “işkeri-işke, işte: taşkaru-sırtka, tısta vb.” (Maytejim 1997: 413). M. Kaşgarî sözlüğünde -ka ekini yön gösterici, istikamet gösterici anlamındaki ve mekânı bildiren ek olarak göstermiş, biri soyut öbürü somut anlamda belirtilmiştir. Yani nesne ve özne arasındaki ilişkiden ibarettir. Sözü ettiğimiz şeklin ince varyantları gidış – dönüş anlamındaki ekler olarak gösterilmiştir. -ru/-rü şeklini morfoloji ve semantik açıdan araştırıp, görüşlerini belirten bilim adamları da vardır. Örneğin; A. Kononov, Eski Türkçedeki yönelme ekini bildiren - ğar/ - ğaru ve sıfat fiilin gelecek zamanını bildiren -ar/-er şeklini sadece bir ekin iki türü olarak ele almıştır. A. Samayloviç’in eserinde ise -ra şeklinin üç türlü varsayımı gösterilmiştir.

1. “Son -ra” buradaki -ra’yı “a-ra” (promejutok) anlamında

2. İkinci varsayımı “bu -ra” (mesto) yer anlamında

3. ra- fiili “est” (var) anlamında diye vermiştir (Samayloviç 1925: 154). A. Şerbak ve A. Baskakov fiilden oluştuğunu söylemektedir. Bizim fikrimize göre böyle değildir, eski Türk abidelerinde “kara-” yapısında fiil yoktur, kullanılmamıştır. Sadece “kara” (kum, halk, yer) sözü niteliklerine göre sıfat anlamında karşımıza çıkmaktadır. Türkolog A. Amanjolov *Glagolnyje upravleniye v yazıke drevnotyurkskih pamyatnikov* adlı eserinde -kar/-ker yapısındaki fiilin eski Türk abidelerinde kullanılmadığını

söylemiştir (Amanjolov 1969: 104). Gerçekten “kara-” fiili eski Türk abidelerinde kullanılmamıştır. Bu söz fiil olarak orta asır yazma eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan baktığımızda “kara-” fiilinin yön bildiren anlamı vardır. Nitekim eski Türk abidelerinde “bak-” fiilin yerine “gör-” fiili kullanılmıştır. Örneğin: *Añar körü biliñ türk emti bodun begleri* (KT.K.11) “Buna bakıp (görüp) bilin, Türkün halk beyleri” *Anı körüp ança biliñ* (KT. K. 13) “Onu görüp öyle bilin”. Bu verilerden çıkan sonucu A. Amanjolov’un görüşü sağlamlaştırmaktadır. Bilim adamı şöyle diyor: “*Kazak dilindeki ‘beri karay’ (buraya doğru)ın kökeni Orhun Yenisey yazıtlarındaki ‘beri ğarı’ değil midir diye düşünüyoruz. Demek ki bizdeki ‘karay’ edatının kökeninin ‘kara-’ fiilinden değil, -karı/- ğarı/-keri/-geri ekinden gelmesi bir ihtimaldir.*”

Genel olarak dil biliminde adı geçen yapı sadece morfolojik düzlemde ele alınmıştır. Günümüzde –karı/-kerü yapılarının tarihinin açıklanıp, önceki çalışmalarda doğru tespit edilmediği ortadadır. Araştırma esnasında –rı/-rü yapısının müstakil söz olarak sadece Orhun Yenisey anıtlarında değil, Altay devrinde akrabalık ilişkilerinde bulunan dillerde de ayrı bir söz olarak kullanıldığı açıklığa kavuşmuştur.

Kaynaklar

- Ablakov, E., İsayev, S., Agmanov E., *Kazak tilindeki söz tirkесinin damuvı men leksikalanuv protsesi*. Almatı: Sanat, 1997. 320-b.
- Amanjolov, A., *Glagolnoye upravlenşye v yazıke drevnetyurskih pamyatnikov*, M.: Nauka, 1969. s. 104.
- Amanjolov, S., *Tarihi grammatika kursına kerekti materialdar* (ped. İnstituttar men universitetin filologiya fakultetine arналgan). Almatı, 1964, 36-b.
- Balakayev, M.B., *Kazak tili grammatikasının keybir meseleleri*. Almatı: Kazak memlekettik baspası, 1941. 32-b.
- Bazılhan, B., *Kazak jene Mongol tilderinin grammatikasınan salıstırmalı kıskaşa belgiler*. Ulan-batır, 1984, No 1 kоsımşа 807-886-b.
- Egevbay, A. K., M. Kaşkari, *Divani lügat-it Türk*, Almatı: hant, 1997-1998. I-III t.
- Esenkulov, A., *Köne Türki jazba eskertkişterindegi kоsımşalar*. Almatı: Gılım, 1976. 240-b
- Gabain, A.von. *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 313.
- Grammatika buryatskogo yazıka. Fonetika i morfologiya*. M.: İzd-vo vost. Lit., 1962. s. 302.
- Iskakov, A., *Kazirgi kazak tili*. Almatı, 1991. 382-b
- Maytejim, *Türk tilderi men medeniyeti turalı zertteveler*. Pekin: Ortalık ulttar universiteti, 1997, 413-b.
- Ömireliyev, K., *VII-XII gasırlardağı köne türki edebi eskertkişteri*. Almatı: Mektep, 1985, 128-b.
- Prostor, 1988. No: 2.
- Samayloviç A. N., *Kratkaya uçebnaya grammatika sovremennogo osmansko-turetskogo yazıka*, L.: İzd-vo Rosgosakad, 1925. s. 154.

- Serebrennikov B. A., Gadjiyeva E. Z., *Sravnitelno-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. 2-e izd. M.: Navka, 1986. s. 302.
- Şukurov, A. D., *K etimologizatsii pervoobraznih poslelogov v tyurkskih yazıkah // Problemi etimologii tyurkskih yazıkov*. Almatı, 1990, str. 249.
- Tomanov, M., *Kazak tilinin tarihi grammatikasi*. Almatı: Mektep, 1988. 264-b.
- Vinogradov, V., *İssledovaniye po russkoy grammatike*. M.: Nauka, 1975. str. 558.
- Yunusaliyev B. M., *Kirgizskaya leksikologiyeye*. Frunze: Kirgizuçpediz, 1959. str. 320.